

ESGLÉSIA I PODER COMTAL AL TERRITORI D'URGELL.
GUIFRÉ EL PILÓS I LA REORGANITZACIÓ
DE LA VALL DE LORD

MANUEL RIU
Universitat de Barcelona

SUMARI

1. Els primers preceptes perduts.- 2. El precepte del 835.- 3. Un període confús.- 4. L'etapa i l'obra de Guifré el Pilós.- 5. La relació parroquial de mig segle X.- 6. La dotalia de la Seu d'Urgell.- 7. Onomàstica de la Vall de Lord.- 8. La cabrevació de censos i drets.- 9. Els monestirs de la Vall de Lord.- 10. L'església de Sant Serni i el castell de La Pedra.- 11. Noves donacions del comte Borrell II als monestirs de la vall.- 12. El Santuari de la Mare de Déu de Lord, centre espiritual de la vall.- 13. La primera parròquia monàstica.

I: ÈLS PRIMERS PRECEPTES PERDUTS

La intervenció dels sobirans Carolingis a la diòcesi d'Urgell, des de la darrerria del segle VIII, donà lloc, com és sabut, a la deposició i exili del bisbe Feliu, mort a Lió el 818. Sembla que els seus successors immediats en l'episcopat: Leidrad, Possedoni (que visqué fins el 823) i Sisebut, accediren a la diòcesi d'Urgell per voluntat de Carlemany i del seu fill Lluís el Piadós, i aquests, mitjançant privilegis, els garantiren la seva possessió i continuïtat.

Pel primer precepte de Carlemany, atorgat els primers anys del segle IX al bisbe Leidrad en qualitat d'administrador d'un territori conflictiu, i disortadament perdut, tan sols hom pot deduir que l'emperador, desitjós de reafirmar l'autoritat episcopal, li confirmà la possessió de les parròquies

"Anuario de Estudios Medievales", 29 (1999)

llavors existents als *pagui* o comtats d'Urgell, Berguedà, Cerdanya, Llívia, Pallars, Àneu, Cardós, Tirbia, Gestain i Ribagorça. I això suposant que el precepte fós autèntic.

Un segon precepte, atorgat per Lluís el Piadós, quan encara era rei d'Aquitània, al bisbe Possedoni, i també perdut, li confirmava, d'acord amb el precepte del seu pare, les parròquies dels *pagui* esmentats, afegint-hi la concessió de terres fiscals ermes per a bastir-hi monestirs. Molt més tard, més de doscents anys després, l'any 1040, amb motiu de la consagració de la primera catedral romànica de Santa Maria d'Urgell, hom consignarà a la dotalia corresponent que Lluís el Piadós instituí la vida canònica en dita església. Si fos així, aquesta canònica hauria agrupat els clergues de la catedral que haurien seguit les normes, molt probablement, de la regla aquisgranesa establerta el 816 al concili d'Aquisgran.

2. EL PRECEPTE DEL 835

En tot cas, un tercer precepte a l'església d'Urgell, atorgat per Lluís el Piadós, des de Thionville el 12 de març del 835, a prec del bisbe Sisebut, confirmaria els dos anteriors i ordenava que fós permès a l'esmentat bisbe i als seus successors, de viure sota la institució canònica, disposar dels seus preveres i clergues, i percebre els delmes concedits a l'església d'Urgell, sense cap contradicció o perturbació. Aquest document sembla que no deixa lloc a dubte sobre l'existència d'un cert nombre de clergues-canonges a la catedral d'Urgell, que hi feien vida en comú. Ens indica també dit precepte que els laics que posseïen esglésies a les seves finques i els preveres que regien parròquies, es quedaven els delmes (*decimas*) contra els drets episcopals o bé, en algun cas, com el de Llívia, els propis comtes pretenien retenir el cens de la parròquia en feu, o sigui com a benefici, però no pas del bisbe.

Sembla, doncs, que es pot afirmar que el primer terç del segle IX hi havia en el territori del bisbat d'Urgell, esglésies privades o pròpies, els amos de les quals i els seus clergues actuaven al marge de l'autoritat episcopal. De les dificultats que tenien els bisbes nouvinguts al territori per a fer valdre la seva autoritat envers els clergues al·ludits n'hi ha altres testimonis feaents, així com de la pressió que alguns laics i els propis servents episcopals exercien sobre els clergues per obligarlos a entregar una

part de la renda parroquial¹. La tradició atribueix a Sisebut el trasllat de la catedral al *vicus urgellensis* des de Castellciutat, i la seva dedicació primera, quan encara sols restava mig construïda (*ad medietatem*), al bisbe Florenci, a mig segle IX.

Del traspàs de l'autoritat reial als comtes en veurem exemples ben aviat, afectant també l'unitat interna de l'organització parroquial. L'exemple de la catedral i la inseguritat de l'època conduïrien ben aviat als clergues a viure junts, establint canòniques, més o menys regulars, a les parròquies majors o als districtes arxiprestals. A aquestes comunitats de clergues els convindria també, ben aviat, conviure amb els monestirs benedictinitzats per l'esperit reformista dels Carolingis.

3. UN PERÍODE CONFÚS

El *Diptycon Sanctae Cathedralis ecclesiae Urgellensis Pontificum* que inclogué el bisbe fra Sebastià de Victoria y Emparán en la seva edició de les *Constitutiones Synodales* de la diòcesi², permet situar l'episcopat de Florenci entre els anys 840 i 850, però cal tenir present que Pius B. Gams aquest Florenci el substitueix per *Beatus*, bisbe que signa el 2 de juliol del 849³ en un document del monestir de Sant Andreu de Trespunts.

Si bé Sisebut féu el seu testament el 28 de març del 839⁴, en el qual deixà llibres i ornaments litúrgics a diversos monestirs, i un volum d'exègesi de Beda el Venerable sobre l'Evangeli de Sant Lluc a l'altar de la catedral dedicat a Sant Feliu, en honor del bisbe exiliat, seguia viu encara dit Sisebut el 3 de gener del 840, data en la qual el comte Seniofred I de Cerdanya-Urgell (834-848) va fer la donació a la catedral de la Seu, situada al suburbi de la *Vilanova* d'Urgell, entre el Segre i el Valira, d'unes terres que, per ésser limítrofes amb dit temple, contribuïen a arrodonir el seu patrimoni⁵.

¹C. BARAUT, *Documents dels segles IX i X*, "Urgellia", II (La Seu d'Urgell, 1979), p. 29; *Catalunya Romànica*, VI: *L'Alt Urgell. Andorra*. Fundació Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1992, pp. 44-45.

²Barcelona, Joan Piferrer, 1748. 456 pp.

³C. BARAUT, *Documents*, p. 32.

⁴C. BARAUT, *Documents*, p. 31; *Catalunya Romànica*, VI, p. 54.

⁵C. BARAUT, *Documents*, p. 31.

Beat o *Beatus*, si succeí a Sisebut, degué morir abans del 5 d'abril de l'any 858 data en la qual el bisbe Guisad I (857-872) rebia del prevere Livani un alou a la Vall de Castellbó que permetria allargar extraordinàriament el patrimoni de la Seu⁶ i dos anys després, el 19 de novembre del 860, Guisad conseguia del rei Carles el Calb el lliurament d'un privilegi (document del qual sols es conserva una còpia del segle XII) pel qual li eren confirmats els límits del bisbat i els delmes a percebre. Mentre la catedral d'Urgell arrodonia el seu patrimoni i el bisbe veia confirmats els seus drets⁷, aquest darrer bregava per tal de poder-los fer efectius enfront d'una noblesa laica agressiva, d'un clergat dissident, i d'un monaquisme que cercava a Roma privilegis fins aconseguir l'exempció de l'autoritat episcopal. Del comte Salomó, que havia succeït a Seniofred vers el 848, o potser des del 862, i retendria els comtats de Cerdanya, Urgell i Conflent fins la seva mort els primers mesos del 870, en sabem ben poques coses pel que fa a les seves relacions amb el prelat d'Urgell.

4. L'ETAPA I L'OBRA DE GUIFRÈ EL PILÓS

Mort probablement Salomó, el rei dels francs Carles el Calb, a la dieta d'Attigny, escollí el 870 per succeir-lo als comtats de Cerdanya-Urgell i Conflent, a Guifrè el Pilós⁸, fill de Seniofred I i net de Bel·ló de Carcassona. Amb Guifrè el Pilós, la família del qual procedia del Conflent, entrava a governar les terres urgellenques una figura de relleu que sabé iniciar una política de col·laboració amb els successius prelats. Guifrè iniciava, dos anys després, el 872, les tasques de consolidació de la marca o frontera del comtat d'Urgell creant-hi una zona de franqueses que contribuiria a facilitar-ne la repoblació i la estructuració del poblament. La consolidació començava per la Vall de Lord, situada al peu de la Serra del Port del Comte, que degué rebre el nom d'ell precisament. El territori de la Vall, rodejat de muntanyes, comprenia les valls de l'alt Cardener i dels seus primers afluents, el Mosoll,

⁶C. BARAUT, *Documents*, pp. 32-33.

⁷C. BARAUT, *Documents*, mapa de la p. 24.

⁸R. D'ABADAL, *La Pre-Catalunya*, a "Història dels catalans", dirigida per F. SOLDEVILA. Vol. II, Barcelona, Ed. Ariel, 1966, p. 668.

l'Aigua de Valls i l'Aiguadora, en els límits meridionals del comtat aquells moments.

La tasca de reorganització seria duta a terme, amb la col·laboració del bisbe Galderic (c. 872-885), entre els anys 872 i 878, data en la qual el comte Guifré acumulà als seus comtats els de Barcelona i Girona-Besalú⁹. Les operacions a la Vall de Lord foren dutes a bon fi partint de la Seu d'Urgell i el Segre en direcció a Llevant. Ramon d'Abadal suposa que les tropes, passat Madrona, pendrien la direcció nord, seguint la cresta de separació d'aigües dels vessants del Segre i el Cardener fins a la Serra del Port del Comte, que allí farien la volta per les serres del Verd i d'Ensija i Peguera, per saltar sobre Berga per Castellar del Riu. Nosaltres creiem que no els calia fer tanta volta i que podien baixar directament a la Vall de Lord des de Coll de Port, en arribar a la Serra del Port del Comte, i que no els caldria vorejar les serres del Verd i d'Ensija, tota vegada que podien aprofitar el vell camí que atravesant la Vall de lord de Nord a Sud i vorejant el riu Cardener, portava des de la Seu d'Urgell a Cardona. Pensem que fou precisament l'existència d'aquest important camí el que motivà la creació d'una zona de franqueses al seu entorn.

En tot cas, dos documents posteriors ens permeten albirar còmodament degueren produir-se els fets que permeteren revaloritzar la Vall de Lord. Una relació de les parròquies de la vall, traçada vers el 948, ens indica la col·laboració del comte Guifré i del bisbe Galderic en l'organització de les parròquies de la Vall de lord¹⁰. I un privilegi atorgat el 1068 als habitants de la vall pel comte Ermengol IV (1065-1092), al qual separaven sis generacions de Guifré, ens indica que aquest, dos segles abans, atorgà a la Vall, situada al límit meridional del comtat, la condició de terra de franqueses, confirmant als seus pobladors les concessions atorgades per Guifré el Pilós als seus avantpassats, i entre elles la de que s'elegissin entre ells els sacerdots que els regirien¹¹.

El comte Guifré dugué a terme la repoblació i organització militar i administrativa de la Vall de Lord situant, probablement, un vicari al Castelltort, situat al cim d'un monticle estratègic al centre de la Vall

⁹E. D'ABADAL, *Els primers comtes catalans*, Barcelona, Ed. Teide, 1958, pp. 73-82.

¹⁰J. VILLANUEVA, *Viage literario a las iglesias de España*. Tomo X: *Viage a Urgel*, Valencia, 1821, pp. 247-249.

¹¹J. SERRA VILARÓ, *Senyoriu de la vescomtal família Miró*, "Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya", XIX (Barcelona, 1909), p. 139.

Superior i al costat de l'Aigua de Valls. També el comte definí els termes dels castells de La Pedra, Sisquer i Navés, i el bisbe s'encarregà de la reorganització eclesiàstica de les antigues parròquies de La Pedra, Sisquer, La Mora, Valldora, Taravil, El Cint i Tantallatge, i de les noves parròquies de Castelltort i La Selva, i de la sufragània de Terrers.

Josep Mª Font i Rius¹² creu que vers el 880 Guifré concedí el privilegi de franquesa a tota la Vall de Lord i cedí terres als nous pobladors, reorganitzats en parròquies i castells amb termes ben definits. I Josep Mª Salrach¹³ pensa que vers el 885 es fundaria el monestir de Sant Llorenç, primer centre monàstic de la Vall de Lord.

El cert és que el comte Guifré el Pilós, tot i restar cridat a realitzar empreses majors, no desemparà pas aquesta obra inicial del seu govern, i encara el 897 hagué de fer front, al Sud de la Vall, a una razzia musulmana empresa pel cabdill de Lleida-Balaguer, Llop ibn Muhammad al-Qassí qui el ferí d'una llançada, segons explica el *Muqtabis* de l'historiador Ibn Haian (+ 1076), i conquerí i inicià el castell d'Aura (la Valldora, al terme de Navés), probablement un castell de fusta situat al costat de Santa Eulàlia de la Valldora que ja no seria reedificat i que havia estat residència temporal de Guifré, en el límit meridional de la Vall de Lord Inferior. Guifré morí de la ferida, uns dies després, l'11 d'agost de 897, i el seu cos fou portat al monestir de Ripoll on seria sebollit d'acord amb els seus desitjos¹⁴

5. LA RELACIÓ PARROQUIAL DE MIG SEGLE X

Els drets parroquials atorgats pel comte Guifré el Pilós a l'església episcopal de Santa Maria d'Urgell, pertanyents a la Vall de Lord, no tardaren en ésser conculcats pel fill de l'atorgant, el comte Suniefred II d'Urgell (c. 944-957) "contra Déu i contra Crist", de manera que el bisbe Guisad o Wisad II (943-978), successor del bisbe Radulf, fill de Guifré, hagué de reclamar-los, i ho féu en un curiós document, conservat a l'Arxiu

¹²J.Mª FONT I RIUS, *Cartas de población y franquicia de Cataluña*. Vol. II: *Estudio*, Madrid-Barcelona, CSIC, 1983, pp. 74-76.

¹³J.Mª SALRACH, *Història dels Països Catalans*. Vol. I: *Dels orígens a 1714*, Barcelona, EDHASA, 1980, p. 210.

¹⁴P. BALANÀ, *Navès, els musulmans i el comte Guifré I "El Pilós"*, Navès, Ajuntament de Navès, 1991, 43 pp., 8 ils.

Capitular d'Urgell i transcrit al Llibre de les Dotalies¹⁵, sense data, si bé deu correspondre als voltants de l'any 947 o 948. Aquest document ens narra de forma esquemàtica la història de les nou parròquies de la Vall de Lord i de la seva primera sufragània, amb els successius rectors que les regiren des dels temps del comte Guifré, i els cinc bisbes que els nomenaren o mantingueren sota el seu servei.

Les esglésies parroquials hi estan relacionades per l'ordre següent: Sisquer, Castelltort, La Selva, Tantallatge, El Cint, La Mora, Valldora, La Pedra i Taravil amb la sufragània de Terrers, i ens en proporciona algunes dades des del 893 fins el 947 aproximadament. Des de la fi del segle IX consta, per dit document, que tingueren sacerdot propi les parròquies de Sisquer i La Pedra, i probablement la de Castelltort, baix l'autoritat del bisbe Galderic. Són les tres parròquies annexes als castells de la Vall de Lord Superior. En temps del bisbe intrús Esclua funcionaven Sisquer, Castelltort i La Selva. En començar el segle X, sota el bisbe Nantigis (900-914) veiem actives Sisquer, Castelltort, La Selva, Tantallatge, El Cint, La Mora, la Valldora i La Pedra (que per altres fonts sabem existia d'abans). I des del 914, amb el bisbe Radulf (c. 914-c. 941) totes les nou parròquies i la sufragània romanien actives.

Dues vegades s'esmenta un concili local, en temps de Radulf, del qual actuen com a jutge el rector de la Valldora, anomenat Sidila, i com a saig o saió el rector de Taravil, Godila. Un altre clergue, Sunifred, rector de Sisquer, era fill del jutge Adanagild. Poc abans del 948, el bisbe Guisad II va depositar al sacerdot Ferriol i li prengué les parròquies de La Valldora i La Selva, que regentava simultànies per concessió del bisbe Radulf. Aquest darrer, emparentat amb la família comtal, havia atorgat també al clergue Sunifred la rectoria de Sisquer, car era fill, com ja hem dit, del jutge Adanagild.

El canvi dels clergues d'una parròquia a una altra no era pas insòlit. Així, el sacerdot Alicus, que fou rector de La Selva, havia passat amb consentiment de Nantigis, des de La Mora a la Valldora, i el prevere Borrell des del Cint a Tantallatge, totes elles parròquies de la Vall de Lord Inferior i molt properes les unes de les altres. Successivament, també els sacerdots Bo i Sciendiscler havien passat a regir com abats el monestir de Sant Llorenç.

¹⁵C. BARAUT, *Documents*, doc. 116; J. VILLANUEVA, *Viage literario*. Vol. X, apèndix XIII, pp. 247-249: *Rememoracio parrochiarum in Valle Lordensi*.

edificat al lloc on romanien les runes de la vil·la romana de Noves, al peu del camí ja esmentat de la Seu d'Urgell a Cardona. Ambdós abats regirien el monestir o potser la comunitat de clergues, des de vers el 910 fins el 948, després d'haver estat rectors, respectivament, de les parròquies de Castelltort i El Cint, nomenats pels bisbes Nantigis i Radulf.

Sembla que, des del 914 aproximadament, la parròquia de Taravil o Travil i la seva sufragània de Terrers tingueren ja sacerdot, si bé un de sol, Godila, que era saió del comte d'Urgell. Tots els esmentats, fossin ardiaques, arxiprestes, jutges, sacerdots o clergues, havien obtingut dels bisbes respectius les parròquies i restaven al seu servei. Tan sols la parròquia de La Pedra la tingué sota el seu domini directe el bisbe Radulf, baix la seva subjecció particular, possiblement pel fet d'haver-hi tingut lloc un crim, com veurem, i després la cedí als sacerdots Prudenci, Giscafred i Godila (aquest darrer era l'esmentat saió probablement) que la posseïren al terç, repartint-se les rendes fins que el comte Suniefred II s'apoderà de dita parròquia, entorn del 948, i la va sustraure de la jurisdicció episcopal com la resta de la Vall de Lord, aquella tal vegada per ésser una parròquia castral.

La parròquia castellera de Castelltort, el centre militar, polític i administratiu de la Vall de Lord, la tingué primer *Telemundus Nigrus*, en temps de l'intrús Esclua, al qual succeí el sacerdot Gotiscle en servei del bisbe Golderic. Mes Gotiscle degué morir a Artesa, probablement en combat seguint l'host episcopal, i el succeí, per decisió del bisbe Esclua, un sacerdot procedent d'Estamariu, a l'Alt Urgell, anomenat Argeric. Un altre sacerdot del qual coneixem la procedència forànea es Wilgera, el primer rector de nom conegut de la parròquia de Tantallatge, procedent de Montallà, localitat del comtat de Cerdanya.

En total el document de vers 948 ens esmenta, per un període de prop de cent anys, cinc bisbes i uns 34 sacerdots i clergues, dels quals figura com arxiprest tan sols Rami, successor de Bo a la parròquia principal de Castelltort, i com ardiaques el primer rector de Sisquer, que ho fou per consens de Galderic i Esclua, i el primer rector de La Mora, al servei de Nantigis.

A mig segle X però, el registre de les nou parròquies i de la sufragània de la Vall de Lord, no ens indica pas encara la subdivisió de la

Vall, en Vall de Lord Superior i Inferior que trobarem en segle XI¹⁶. Si bé tampoc ens diu que a la Vall de Lord Inferior o Valldora hi ha sorgit des del 914 el centre comunitari de Sant Pere de Graudescales.

6. LA DOTALIA DE LA SEU D'URGELL

El text de la dotalia de Santa Maria de la Seu d'Urgell¹⁷ que tot i ésser datat, en la còpia fictícia conservada, l'1 de novembre del 819, no és anterior a la segona meitat del segle X i caldria datar-lo —com a mínim— entre els anys 952 i 969, encara que els límits meridionals del bisbat que ens indica deuen correspondre als anys 970-975, i no pas als suposats 819-839, ens proporciona una altra descripció de les parròquies de la Vall de Lord que correspòn a una font diferent, no gaire posterior, amb tot, a la que acabem de relacionar.

A la dotalia, encara que no hi figuren tampoc les parròquies pertanyents als monestirs de Sant Llorenç (o de la Vall de Lord) i de Sant Pere de Graudescales, ni tan sols la capellania de Castelltort, ni menys les esglésies menors que sens dubte existien a la Vall, s'esmenten setze esglésies entre parroquials i sufragànies. Són les següents: La Pedra amb l'Argelaguer, Sisquer amb Llinars i Montcalb, La Corriu, Moripol i Terrers, Taravil i El cint, Correà, Tantallatge, La Valldora (*Odera*¹⁸), La Mora, La Selva

¹⁶Si tenim present que la Vall de Lord, integrada avui pels quatre municipis de Coma i Pedra, Guixers, Sant Llorenç i Navès, suma 276,84 kms.² i prop de 2.000 habitants, cada una de les deu parròquies esmentades tindria un territori d'uns 27,6 kms.². Cal observar, amb tot, que la Vall de Lord Superior la integren els tres primers municipis de, respectivament, 60,66 kms.², 66,05 kms.² i 4,25 kms.², aquest darrer corresponent al patrimoni originari del monestir de Sant Llorenç de Morunys i tal vegada a la vil·leta on s'assentà. La Vall de Lord Inferior o Valldora està formada avui per un sol municipi, el de Navès, de 145,85 kms.² d'extensió, si bé menys poblat.

¹⁷R. ORDEIG, *Les dotalies de les esglésies de Catalunya*, Vic, 1993, I, pp. 1-8, doc. A-fals; C. BARAUT, *Les actes de consagracions d'esglésies*, "Urgellia", I (La Seu d'Urgell, 1978), pp. 53-57, doc. 2, datat 1 nov. 839; *Catalunya Romànica*, VI: *Alt Urgell. Andorra*, F. Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1992, pp. 316-317. Edició i traducció al català signada per Joan Bellés i Sallent. Sobre els problemes que presenta aquesta dotalia, vegeu A. PLADEVALL, *La documentació i l'art medieval*. Discurs d'ingrés a la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi. Fundació Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1998, pp. 23-33.

¹⁸*Odera*, que apareix també a la documentació *Aura* i *Ora*, donà lloc als topònims encara vius de Valldora, Aiguadora i Besora, segons observà mossèn Esteve Montanyà fa ja molts anys, pot correspondre a l'antiga Udura, ibero-romana, que alguns han identificat innecessàriament amb Cardona i que cal situar més propera a Sorba (*sub urbe*).

i Besora, i s'afegeix explícitament: "i fem donació (a la Seu) d'aquestes parròquies amb totes les seves esglésies, viles, viletes i vilarons".

D'aquesta relació hom podria deduir l'existència a la Vall de dotze parròquies, si afegim a les conegudes les de Moripol, Correà i Besora, i almenys quatre sufragànies: l'Argelaguer, Llinars, Montcalb i Terrers. Ni Llinars, ni Montcalb, ni l'Argelaguer, ni La Corriu, ni Moripol, ni Correà, no figuren a la relació del 948. Però, en una vintena d'anys, aquestes diferències ens semblen massa accentuades, tot i que a la Vall de Lord medieval hi existien més esglésies, tal com permet suposar la frase "amb totes les seves esglésies". Potser ens claudria retrassar un xic la falsificació de la dotàlia. És evident, no obstant, que en aquests moments (segona meitat, potser darrer terç, del segle X) deuriem existir a la Vall de Lord més esglésies. Totes aquelles, almenys, de les quals hi ha restes anteriors al primer art romànic, com l'església vella del cementiri de La Coma, la fa pocs anys ensorrada de Sant Andreu del Pujol del Racó, la de Sant Feliu de Guixers, la de Santa Magdalena de les Tragines, la de Sant Lleir de Casabella, la de Santa Maria de Valls, etc., per no esmentar, una vegada més les clericals-monàstiques de Sant Llorenç de Morunys (existent des de c. 885) i la de Sant Pere de Graudescales (fundada el 912).

Ens sembla, per altra banda, que hom no pot retrassar gaire la data de la dotàlia dintre de la segona meitat del segle X i anar més enllà del darrer terç de dit segle, tota vegada que els signants del document conservat hi figuren sols amb el nom de pila, i sense cognom, ni tampoc renom, com solia ésser habitual, i com s'innovaria en l'onomàstica del segle XI.

7. ONOMÀSTICA DE LA VALL DE LORD

Gràcies al registre parroquial de la Vall de Lord realitzat pel bisbe Guisad II a mig segle X podem conèixer algunes característiques de l'onomàstica dels clergues de dita Vall. Els trenta noms que, de clergues i jutges, ens proporciona, alfabetitzats, són els següents:

Adanagild, Adanagiscle, Ado, Alic, Amor, Ansefred, Argeric, Balderic, Bo, Borrell, Bradila, Croiacus, Ermegild, Ferriol, Galdiscle, Giscfred, Godila, Gotiscle, Llop, Magnulf, Odat, Prudenci, Rami, Rancimir, Sciendiscle, Sidila, Sunifred, Telemund Negre, Wilgera i Wisad.

En aquesta mostra hi ha un predomini de noms germànics i d'origen got, amb alguns d'ascendència franca, i altres de tradició llatina (Amor, Bo,

Borrell, Ferriol, Llop, Prudenci, Sciendisclle). Ens trobem doncs aparentment, amb un poblament barrejat, de diverses procedències, sobre un fons indígena minoritari. Pràcticament no hi ha noms repetits, com sol ocórrer al segle X, i les persones es coneixen pel nom de pila sense cognoms, si bé en un sol cas, el de Telemund Negre, trobem el renom pel qual seria conegut el personatge, i cal tenir present que aquest és el primer capellà de Castelltort, introduït pel bisbe intrús Sclua, del qual no s'indica explícitament ni la seva condició de sacerdot, ni tampoc la seva correspondència.

Dos dels clergues són explícitament foranis: Argeric procedent d'Estamariu, a l'Alt Urgell, i Wilgera, procedent de Montallà, al comtat de Cerdanya. I això tot i la promesa, feta per part del comte i del bisbe, de que els habitants de les franqueses de la Vall de Lord podrien escollir, d'entre ells, els clergues que els regissin. Potser no els haurien trobat d'entre ells i els calgué cercar-los més lluny. Potser les autoritats civil i eclesiàstica haurien ja oblidat la promesa inicial.

8. LA CABREVACIÓ DE CENSOS I DRETS

Un tercer document, encara, ens proporciona una relació o llista de parròquies. La cabrevació dels censos i drets pertanyents a l'església episcopal de Santa Maria d'Urgell, que el text conservat a l'Arxiu Capitular, data tres dies després de la dedicació i dotació del temple, el 4 de novembre (del 839?), i en el qual, suposadament, el bisbe Sisebut (823-840), conjuntament amb els canonges de la Seu i amb els dos degans del seu *episcopi*, fa recompte dels censos i serveis o "setmanaris" (*ebdomedae*) pertanyents a dit episcopi.

En aquest document, no menys temptador que la dotalia i força més tardà, hi figura ja constituït el deganat de la Vall de Lord, amb 38 llocs, que havien de pagar al bisbe el cens anual de 123 pernes o pernils; 70 sesters, 15 eimines i un quinal de vi; 45 fogaces, 104 modis i 12 quartans d'annona; 11 argensos de pega, 2 ciris i 14 serveis setmanals. Els 38 llocs ara adscrits a la Vall de Lord ens la presenten en la seva màxima extensió, quan el segle XIII el bisbat restava dividit en set deganats per a la seva administració.

Pel que fa a la Vall de Lord pròpiament dita, si bé no l'anomena deganat¹⁹, inclou deu parròquies i la capellania de Castelltort. Les deu parròquies són les següents: La Pedra, Sisquer, La Corriu, Mirapol o Moripol, Terrers o Tarrés, El Cint, Correà, Tantallatge, La Mora i La Selva. No hi figuren ni l'Argelaguer, ni Llinars, ni Montcalb, ni Taravil, ni la Vallдора, ni Besora, ni tampoc les parròquies monàstiques, ni els dos monestirs de la Vall²⁰.

Tot i ésser incompletes les dades que ens proporcionen els tres documents fonamentals: la relació de parròquies de la Vall de Lord (que Albert Benet creu redactada per portar-la al concili d'Elna del 947), la dotalia de la Seu d'Urgell (que el mateix Albert Benet situa a la darrera del segle X o bé als inicis de l'XI) i el registre o cabrevació que acabem d'esmentar (i que ens afegeix el problema del deganat), i són documents desconcertants, creiem que contenen material prou valuós per a poder ésser utilitzat amb molta cura, com fa el mateix Albert Benet. No figuren però a cap dels tres documents, les esglésies pròpies o purament castrals, ni les esglésies menors de les vil·les o finques de la Vall. No hem d'oblidar que en aquestes dates la Vall constava encara d'un poblament intens però totalment dispers, format per les vil·les i vilarons agrupats en parròquies pel comte i pel bisbe, dintre dels termes dels castells.

Pel que fa a l'origen del poblament de la Vall de Lord, anterior a l'activitat de Guifré i Balderic, no ens atrevim a pronunciar-nos, car els testimonis són molt escassos. Pensem, així i tot, que hi hagué un poblament anterior, almenys en època romana i visigoda i fins uns precedents prehistòrics, que ara no fan al cas²¹. L'existència d'un poblament cristià a la Vall és testimoniada també per la titularitat de les esglésies. Tres de les esmentades, La Pedra, El Cint i Besora, ténen per titular Sant Serni o

¹⁹C. BARAUT, *Les actes de consagracions d'esglésies*, "Urgellia", I (La Seu d'Urgell, 1978), pp. 54-57, doc. 3, datat 4 novembre 839, si bé el P. Baraut no el creu anterior al segle XI. Vegeu també R. ORDEIG, *Les dotalties*, I, pp. 8-14, doc. 1-B, fals. *Sub data* 4 novembre 819.

²⁰Hi figuren, en canvi, Joval, Ladurs, Timoneda, Terrasola, Llena, Castellar, Ozro, Salsa, Pampa, Cabriels, Lezonoves, Alinyà, Esclered, Frexa, Banneres, Cornellana, Tuxent, Odèn, Canalda, Torrents, Capolat, Lanera, Josa, De An, Guàrdia, Espulga i Perles, abarçant terres del Solsonès, Berguedà, Cerdanya i Urgellet, ben allunyades del domini inicial de la Vall de Lord. Des de la darrera del segle XIII consta que el degà de la Vall de Lord residia habitualment a Graudescales.

²¹Cal llegir l'extens text escrit per Albert BENET i Joaquim CALDERER, a *Catalunya Romànica*, vol. XIII: *El Solsonès*, Fundació Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1987, especialment pp. 24-62.

Sadurní, sant titular també d'altres esglésies de la Vall de Lord. Altres tres esglésies resten sota l'advocació de Sant Martí: La Corriu, Tantallatge i Correà. Dues estan dedicades a Sant Esteve: Sisquer i Montcalb, i altres dues a Sant Climent: Castelltort i La Selva. L'església principal de la Valldora està dedicada a Santa Eulàlia, la de Mirapol a Sant Vicenç, la de Llinars a Sant Iscle, la de La Mora a Sant Andreu, la de Terrers a Santa Cecília i la de l'Argelaguer probablement a Sant Julià, com la veïna església del llogaret de Canalda, a la Vall Infernal. Si bé Sant Serní o Sadurní i Sant Martí són sants d'influència franca, tal vegada portats pels Carolingis, les titularitats de Sant Esteve, Santa Eulàlia, Sant Climent, Sant Andreu, Sant Julià, i els sants Iscle i Victòria i Sant Vicenç, són sants màrtirs venerats per la litúrgia visigoda i que figuren als calendaris del santoral mossàrab. Tots ells podrien tenir arrels més antigues, que sols una intervenció arqueològica acurada hauria de demostrar²².

Si, segons la al·ludida cabrevació de censos del bisbat, la Vall de Lord estricta rentava al bisbe 29 pernes, 30 sestres de vi, 11 fogaces de pa, 38 modis d'*annonna* i havia de prestar el servei de dues *ebdòmades*, potser voldria dir, suposant que els drets parroquials representessin la quarta part de la collita, un rendiment mínim a les parròquies de la Vall, els segles IX-X, de 116 pernes, 120 sestres de vi, 44 fogaces de pa i 152 modis de blat. Xifres que no representen pas unes quantitats extraordinàries. A una mitjana de cinc cases per parròquia, incloses les monàstiques, el poblament de la Vall de Lord vindria a suposar la darrerria del segle X unes 110 famílies o bé prop de 500 habitants.

9. ELS MONESTIRS DE LA VALL DE LORD

A la Vall de Lord Superior hi figura ja edificat el 910 el monestir de Sant Llorenç. aprofitant les restes d'una vil·la romana coneguda pels

²²Vegeu *Bibliotheca Sanctorum*, Roma, Istituto Giovanni XXIII, 1961-1970; A. FÀBREGA, *Pasionario hispánico*, 2 vols., Madrid-Barcelona, CSIC, 1955 (Monumenta Hispaniae Sacra, Serie litúrgica, vols. V-VI). I nombrosos estudis parcials o concrets, com J. GRAUPERA, *El culte a Sant Martí de Tours en el Maresme durant el pre-romànic i el romànic*, "VIII^a Sessió d'Estudis Mataronins. 19 octubre 1991", Mataró, Museu-Arxiu de Santa Maria, 1992, pp. 27-36.

noms de *Lanoves* i *Novezana*²³, mots que inclouen el topònim Noves. La seva situació a 925 metres d'altitud, i al costat del camí de la Seu d'Urgell a Cardona per Coll de Port, bo i seguint en aquest tram el curs del riu Cardener, a la dreta del qual aprofita un monticle destacat del peu de la Serra del Port del Comte, deuria proporcionar-li un asentament estratègic que facilitaria la seva perduració. El prevere Bo (*Bonus*), que havia estat rector o *tenente* del centre neuràlgic de Castelltort, un xic més al Sud, entre els anys 904 i 910, en aquesta darrera data passà a ésser escollit abat de Sant Llorenç, i el succeí com abat del monestir el prevere Sciendisclè, que abans havia regit la parròquia del Cint, des de vers el 920 fins cap al 947.

Mentre, el prevere Magnulf, que havia regit la parròquia del castell de Sisquer els anys inicials del bisbe Nantigis, edificà i dotà l'església de Sant Pere de Graudescales, a 840 metres d'altitud i a la riba dreta de l'Aiguadora, per tal que fós monestir benedictí, i aconseguí que el 3 de desembre de l'any 912, el bisbe Nantigis hi acudís a consagrar l'església i a dotar-la²⁴, confirmant-li les possessions perquè pogués subsistir i entregant-li cinc llibres: un missal, un lliçoner, un antifonari, un salteri i un text dels Evangelis, peces totes elles bàsiques per al desenvolupament de les cerimònies litúrgiques en aquell lloc solitari.

És possible, amb tot, que llavors no reeixís a consolidar-se el monestir benedictí a Graudescales, i que en canvi s'hi reunís una comunitat de clergues o canònica, tota vegada que quan tornem a tenir-ne notícies, gairebé cinquanta anys després, sabem que els primers dies de novembre de l'any 960, trobant-se el bisbe d'Urgell Wisad II reunit amb el comte Borrell II, net del Pilós, i altres nobles i eclesiàstics, a la ciutat d'Isona (?) o potser al castell d'Isanta, més proper, s'hi presentà el sacerdot Francemir per demanar que l'església de canonges de Sant Pere fós erigida en monestir de benets²⁵. El bisbe oferí l'abadiat a Francemir, però aquest alegà que ell no

²³Tres monedes de bronze romanes i una mà femenina de marbre blanc, que agafa el corn de l'abundància, corresponent a una deesa pagana, tal vegada Ceres, conservades al Museu del Patronat de la Vall de Lord, de Sant Llorenç de Morunys, són per ara els únics testimonis fefaents de la presència romana a la Vall de Lord Superior. Vegeu M. RIU, *El monestir de Sant Llorenç de Morunys els segles X i XI*, "Urgellia", V (La Seu d'Urgell, 1982 [1984]), pp. 159-182.

²⁴J. VILLANUEVA, *Viage literario*. Vol. X, pp. 93-94 i vol XII, p. 31, amb data del 913; C. BARAUT, *Les actes*, pp. 79-80, doc. 23, amb data del 912.

²⁵C. BARAUT, *Les actes*, pp. 93-95, doc. 34; C. BARAUT, *Documents*, doc. 139. Referència del 6 de novembre de l'any 960.

n'era digne, i proposà a l'assemblea que fós escollit el prevere Bel·lò. Així es va fer en presència de sis abats, dos arxiprests i tres arxilevites, nou altres preveres, altres tres diaques o levites i un nombre indeterminat de laics de relleu. Bel·lò era un prevere de la Vall de Lord i canonge de Graudescales, i el bisbe i el sínode de la Seu el proclamaren abat.

El bisbe Wisad II, en ocasió de la fundació i dotació del monestir, el 6 de novembre del 960, li donà l'església de Sant Mamet que es trobava damunt d'una roca propera, encara avui anomenada Roca de Sant Mamet, amb les cases, terres de cultiu i vinyes que li pertanyien, i amb els delmes pertinents. Francemir hi afegia les cases que ell posseïa a La Corriu i l'església de Santa Eulàlia de la Valldora amb les cortines, orris, horts i arbres fruiters i no fruiters, terres de cultiu de secà, una vinya i els molins de la Valldora, amb tota la instal·lació d'aigües ja existent; una casa a Tantallatge, i els següents llibres: un Eptateuc, un Apocalipsi, els Fets dels Apòstols, el Llibre dels Reis, la *Sabiduria* de Salomó, un dispòsit, un Passioner, un Llibre de Cànon i, en un sol volum, un missal, un Lliçoner i un Antifonari. A més d'un Salteri, un Prosari i un Llibre dels Profetes. En total disposaria el monestir de dinou llibres, alguns d'ells recuperats de les ofrenes del 912, i en total un bon lot per començar una vida de pietat.

El propi Francemir hi afegia un bon ramat de bestiar: sis eugues, cinc vaques i quatre bous amb els estris de llaurar, dos ases, tres porcs i un centenar d'ovelles i cabres. D'aixovar també cedia: un tapiç o catifa, una cota, un matalàs de ploma, dos parells d'estovalles, dues tovalloles, dos canades o càntirs, deu copes, trenta escudelles, quatre tones per al vi, un parell de bacins i una caldera d'aram, parament de taula per a una desena de persones. Per la seva part, el prevere Bel·lò, nou abat, entregà a la casa de Sant Pere de Graudescales, un cavall amb la sella de montar i el fré, un altre parell de bous, un ase, sis porcs i deu ovelles.

Hom estipulava a la dotalia que el monestir restaria sota l'obediència del bisbe d'Urgell, i l'abat regiria no sols els monjos residents al monestir sinó també els anacoretas o ermitans de l'entorn, amb les cel·les i terres aloueres i les altres coses que poguessin tenir. I el nou monestir fruitaria també dels drets episcopals, per cessió expressa del prelat a la comunitat i als seus successors. Qui hi contravingués hauria de pagar la multa de 10 lliures d'or "duríssim". Signaren el document, amb el comte, el bisbe i Francemir, Ellamir, els arxilevites Wiric i Sal·la, l'arxiprest Ermemir, el sacerdot Daniel, els cinc abats: Suniefred, Guilmund, Senta, Seniuld i

Levelde, i el prevere Ermegild que és possible que fós un dels rectors de la Vall. L'escrigué el prevere Libani²⁶.

Des d'aquells anys, el comte Borrell II, fill del comte Sunyer i net de Guifré el Pilós, no deixà de protegir i beneficiar el monestir de Sant Pere de Graudescales. L'any 978 li feia una nova donació, alegant que encara hi vivia el prevere Francemir, al qual qualificava de *fidelis meus*. El mateix comte, el 19 de gener del 982, li oferia altres terres i vinyes, cases i casals, al peu del Cardener, i finalment en el seu testament de l'any 992 li llegava dues eugues i dues vaques, com a altres monestirs, entre ells el de Sant Llorenç, anomenat per primera vegada, el 992, de *Marunys*.

Quan el maig del 1001, el papa Silvestre II, el gran Gerbert d'Aurillach confirmà al bisbe Sal·la (981-1010), emparentat amb els comtes de Conflent i amb els bisbes Guisad II i Ermengol, predecessor i successor seus respectivament, totes les possessions del bisbat d'Urgell, hi figurava el monestir de Sant Pere de Graudescales, amb les seves pertinences²⁷.

10. L'ESGLÉSIA DE SANT SERNI I EL CASTELL DE LA PEDRA

L'església de Sant Serni, del castell de La Pedra, fou una de les primeres esglésies de la Vall de Lord edificada sota els auspicis del comte Guifré el Pilós i consagrada pel bisbe Wisad I (857-872) d'Urgell l'any 872. El castell de La Pedra era el centre d'un dels tres districtes castrals, amb Sisquer i Castelltort, en que s'havia repartit el territori de la Vall de Lord Superior, per la seva administració i protecció. L'església de Sant Serni, que tenia per titular el sant bisbe tolosà, construïda al peu de la roca en la qual s'erigia el castell, s'edificà entre l'Alt Cardener i el seu afluent Mossoll, propera a Les Insoles, terra de cultiu de cereals, rodejada de bosc. Uns

²⁶Sobre Sant Pere de Graudescales, vegeu, M. RIU, *Sant Pere de Grau d'Escales*, "Montaña", XIV (Barcelona, 1961), pp. 370-374; A. GUERRERO, *Sant Pere de Grau d'Escales en el valle de Lord*, "Ilerda", XXXI (Lleida, 1971), pp. 27-58; J. BUSQUETS, *San Pedro "de Grau d'Escales"*, "El Correo Catalán" (Barcelona, viernes 28 junio 1963); *Lo monastir de St. Pere de Grau d'Escales*, "Lo Pi de las Tres Brancas", III-47 (Berga, 15 novembre 1900). Projecte de reconstrucció de l'església romànica del monestir, patrocinat pel Dr. Ramon Riu i Cabanas, bisbe de Solsona.

²⁷P. DE MARCA, *Marca Hispanica sive limes hispanicus*, Paris, 1688, apèndix 149, cols. 957-958; C. BARAUT, *Documents dels segles X i XI*, "Urgellia", III (La Seu d'Urgell, 1980), pp. 100-101, doc. 271. Original en paper al Museu Diocesà de la Seu d'Urgell.

noranta anys després fou profanada pels homes del veïnat que, menyspreant el dret d'asil, procediren a matar cruelment un home que s'havia refugiat al seu interior. Aquest acte motivà la destrucció, o almenys la clausura, de l'església que fou tancada mentre el territori restava sotmès a interdicte.

Però els promotors d'aquella malifeta no tardaren en penedir-se'n i tots els clergues i laics del veïnat, reunits, per tal d'ésser perdonats, demanaren al bisbe Guisad II que volgués perdonar-los els seus pecats i salvar les seves ànimes, lliurant-los de l'excomunió i l'interdicte, pel sacrilegi que havien comès. El bisbe, pensant que "Déu edifica la seva església i l'Infern la destrueix", el 29 de novembre de l'any 962, la reconcilià, la tornà a consagrar i li confirmà el caràcter de parròquia (*ut fiat ecclesia Crismalis*) i el territori parroquial que anava: del Port de Tuixent al Jovell de David²⁸ i de la vil·la de *Neolas* (o *Nebulos*) a la vil·la que s'anomenà *Aguilar* (*Agilana*).

També estableix el bisbe que la parròquia de La Pedra pagarà al prelat, anualment, el cens de sis modis de blat, cinc soldades de drap i dos anyells. Si comparem aquest cens amb el que ens indica la cabrevació de censos i drets de les parròquies del bisbat, a que ja ens hem referit, veurem que dita cabrevació fixa a la parròquia de La Pedra un cens de sis modis de blat, cinc sestres de vi i tres pernes. Tan sols la quantitat de blat es manté idèntica, però les cinc soldades de drap (una quantitat de drap de llana de preu de cinc sous d'or, fet insòlit car és l'únic cas en què el bisbe demana a una de les seves parròquies una quantitat de drap), han estat substituïdes per cinc sestres de vi²⁹, i els dos anyells per tres pernes que res permet suposar que fossin de xai i no de porc.

El bisbe Guisad II, amb motiu de la nova consagració del temple, li confirma les terres i les vinyes que té, els delmes i primícies que fa més de seixanta anys que disfruta, i hi afegeix la cessió a l'església de La Pedra de les cases, l'orri per a guardar el formatge i la cortina, *curtis* o clos, que ell

²⁸C. BARAUT, *Les actes*, pp. 95-97, doc. 35. El Port de Tuixent o Coll de Port, la Creu de Jovells i la vil·la de Puig Aguilar, a Guixers, són perfectament identificables. La vil·la de *Nebulos* o *Neolas* restaria probablement a Vilamantells, partida del municipi de Guixers, en el límit nord del patrimoni del monestir de Sant Llorenç.

²⁹Potser anant massa lluny podriem advertir que cada sester de vi es valorava també en un sou d'or i que al terme de La Pedra ja no es fabricava el drap de llana que, en canvi, hauria donat lloc al topònim *Vilamantells*, en el terme veí de Guixers. Substituir dos anyells per tres quarts de xai o de porc tampoc sembla inversemblable. El que sí cal pensar és que hauria calgut que transcorregués més temps perquè es produïssin totes aquestes innovacions.

havia comprat al prevere Levell, ja difunt. Cal advertir també que aquest document del 962 que es conserva original, el signen personalment dos abats: un *Levilus abba* que podria molt ben ésser l'abat Leovild de Sant Llorenç de la Vall de Lord, que signà dos anys abans la segona consagració de Sant Pere de Graudescales, i un altre dels cinc abats que també signaren dita consagració de Graudescales, l'abat Senta que no sabem d'on era. Entre els coneguts de Graudescales cal esmentar a més el prevere Francemir que seguiria vivint a aquest monestir, i l'arxiprest Ermemir que podria ésser ara el rector de La Pedra. Els tres levites Wiscafret, Wifred i Radulf podrien ésser clergues de la Vall. I, en tot cas, el mateix prevere Libani que va escriure el document de Graudescales escrivia dos anys després aquest de La Pedra.

Per cert que el castell de La Pedra ara era anomenat *Castro Petra Fulgenti*, o aigui "castell de la pedra resplendent", i hi ha una raó per anomenar-lo així: l'existència a Les Insoles, o millor al peu de la roca, d'una veta de quars cristallitzat que brilla al sol i proporciona encara avui bonics cristalls de colors, una mostra dels quals pot contemplar-se al Museu del Patronat Valldelord, de Sant Llorenç de Morunys.

11. NOVES DONACIONS DEL COMTE BORRELL II ALS MONESTIRS DE LA VALL

El comte Borrell II ja hem insinuat que seguí afavorint els monestirs de la Vall de Lord. Així, el 29 de maig del 971 feu donació al de Sant Llorenç de la "dominicatura" que posseïa a la Vall, en el lloc de La Cort de Sant Pere (del terme de Peà?), amb la cel·la de Sant Pere, i amb els delmes, primícies, jornals de labor, censos, tributs, tragines, hosts, toltes, forces i acptes. I tot el que el comte posseïa a la Vall de Lord, franc i lliure, per dret de regalia, sense cap retenció per la seva part, ni per la de la seva esposa Ledgarda. Tot plegat ho oferia a Sant Llorenç en sufragi de l'ànima del seu germà, el comte Miró, mort el 966, amb el qual havia compartit tasques de govern. Els límits de l'esmentada *dominicatura* o demenja resten ben definits: "del riu d'Arques (o rasa d'Antigues) van al coll de Ventolra i baixen pel riu fins les parets de l'església de Santa Cecília de Les Serres, d'on descendeixen fins el torrent de Peà (o Merlé) i d'allí pugen pel curs de dit torrent fins el Coll de Parcerissa". A aquestes concessions hi afegeix

encara Borrell II l'atorgació als comunitaris i servidors de Sant Llorenç, de la llenya i les herbes que precisin, a tota la Vall de Lord³⁰.

El propi comte Borrell II, el 19 de gener del 982, en donar al monestir de Sant Pere de Graudescales l'alou de La Corriu, especifica els serveis o prestacions personals de treball que hauran de satisfer al monestir els que habitin dit alou³¹. Hauran de plantar i cultivar els ceps de les vinyes i llaurar els camps com la resta dels servents (*covarios*) de Sant Pere, i conservar en bon estat les mansions que el monestir hi posseeix i fer-hi les obres que calgui. I de les muntanyes de sobre de La Corriu hauran d'extreure els taulons i travesses de fusta i portar-les a Graudescales. I, amés, faran per Nadal l'oblació següent, com un altre servei, consistent en una perna, un sester de civada, dues fogaces de pa i un sester de vi. I en el moment de la venema entregaran a la comunitat un pernil o bé un porcell. I això a perpetuïtat. La donació la fa el comte als comunitaris perquè preguin per la seva ànima, les dels seus pares, esposa i fills, i per l'ànima del prevere Francemir, fidel seu, difunt ja en aquesta data. La signen, amb el comte, el jutge Wifred, Suniefred i Golfred, escrivint-la el prevere Bera. Aquesta donació fou confirmada, amb el temps, pels comtes Ermengol I (†1010) i Ermengol II (†1038), fill i nét de Borrell, que afegiren les seves signatures al pergamí.

12. EL SANTUARI DE LA MARE DE DÉU DE LORD, CENTRE ESPIRITUAL DE LA VALL

Per primera vegada tenim constància documental de l'existència del Santuari de la Mare de Déu de Lord, centre espiritual de la Vall, gràcies a la venda que va fer Ermengol, fill de Borrell II, el 29 de desembre de l'any 989 al levita Cixillà. Encara que Ermengol es diu comte i signa com a tal, en vida del seu pare, no hi ha dubte que el document resta datat "l'any tercer del rei Hug", data en la qual el primer rei de la dinastia dels Capets era ja reconegut als comtats catalans. En ponderar l'antiguitat de la imatge de la

³⁰Solsona, Arxiu Episcopal. Cartulari de Sant Llorenç de Morunys, doc. 8, fol. 11r. Segons còpia notarial autenticada, del juny de 1536, feta a Barcelona.

³¹C. BARAUT, *Documents*, "Urgellia", III (1980), pp. 27-28, doc. 192; David BASSAS, *El condado de Ausona en la Alta Edad Media*, I, pp. 460-461. Tesi doctoral inèdita. Llegida el 17 de juny de 1997, a la Universitat de Navarra, i dirigida pel Prof. Angel Martín Duque.

Mare de Déu de Lord, el pare dominic Narcís Camós, en el seu *Jardín de María*, publicat el 1657, ens diu que degué existir "antes del tiempo del rey don Hugo"³², adduint aquest document d'Ermengol *Ohomes* (sic per *Chomes*).

En efecte, en aquest document³³, Ermengol ven al levita Cixillà la Muntanya de Lord (*Mont de Lord*), tota i íntegra, amb l'església de Santa Maria, i totes les cases i els alous, pedres, boscos, garrigues, prats, pastures, conduccions d'aigua, pous i qualsevolga altra possessió. I es troben dita església i cases al cim de la gran Roca que s'anomena *Lordensis*. Ermengol diu que ho té "dels seus pares i de totes les veus". recordem que el pare era viu encara, però li podia haver fet donació *inter vivos*, Tot plegat, segueix dient, limita: a Orient amb la Serra d'Ensija, a l'Oest amb la muntanya de Busa, al Sud amb la muntanya de Sòbol i al nord amb el Coll o Port de Tuxent. I afegeix encara: "tot el que inclouen aquests límits jo Ermengol ho venc a vós Cixillà, levita, amb l'església de Santa Maria i les altres que hi ha allí"³⁴, i els alous que hi ha a la muntanya de *Lordo*, com ja hem dit, "que Déu ens va permetre capturar". De prendre al peu de la lletra aquesta darrera frase hauríem de creure que ell, o bé el seu pare, havien conquerit el territori als musulmans. En tot cas, aquesta seria l'obra de l'avi Guifré.

"Tot plegat —segueix el text— fou aparaulat en 300 sous, que jo Ermengol he percebut de tu. Tu i els teus teniu llicència per posseir-ho, vendre-ho o bé empenyar-lo, i per elegir qualsevol altre patró que vulgueu, tenint lliure potestat, en nom de Déu, sense cap oposició d'homes ni de dones". I encara: "el qui intenti desfer-ho, haurà de compensar amb el doble de l'estipulat". Llegint entre línies, es podria pensar que es tracta d'un préstec que el clergue havia fet al jove fill del comte, i el territori de la Mola de Lord n'era la garantia. Sigui com sigui, el document el signaven, amb el comte, que no heredaria el comtat d'Urgell fins el 993, Sendred, els jutges

³²N. CAMÓS, *Jardín de María plantado en el principado de Cataluña*. Barcelona, 1657, p. 404. Diu que el pergami es custodïa en l'Arxiu del Santuari de Lord. Degué haver-hi una imatge de la Verge però això no permet suposar pas que pugui ésser l'actual, de factura més moderna.

³³Solsona, Arxiu Episcopal. Pergami original. Plec Vall de Lord. Transcrit pel Dr. A. Llorens. Publicat per J. SERRA VILARÓ, *El Senyoriu*, pp. 138-139.

³⁴Sembla que fa referència a les coves que hi ha al Verger, entre els espadats de la mateixa Roca o Mola de Lord, i també a Vilamala, en mig de les fondalades veïnes, on hi ha una cova que encara avui porta el nom de "Les Esglesietes", ambdós possibles centres eremítics entorn del Santuari, i en tot cas, coves habitades des dels temps prehistòrics.

Guidad i Oliba, i el prevere Guntioc, i el va escriure el prevere Evidisclus (segons A. Llorens) o Guidiscius (segons J. Serra).

No havien transcorregut encara dos anys i mig de la suposada venda anterior quan, el 24 d'abril del 992, els marmessors d'un cert Guifred, que havia confessat posseir aquests i altres béns dels seus pares i familiars, transferiren al monestir de Sant Llorenç de Morunys, la Mola o Roca de Lord i l'església de Santa Maria Lordense, amb els alous del seu voltant³⁵.

Aquests marmessors, que actuaven per mandat verbal del difunt Guifred, eren Sorribes, Borrell, Girbert, Maiol i Argemir. Guifred, poc abans de morir, havia fet aquest mandat, per remei de la seva ànima i de les dels seus pares. No sabem ben bé qui era Guifred, però pensem que restaria emparentat amb Cixillà o potser, fins i tot, amb la família comtal urgellenca. Era un personatge important, car afegia a la donació: l'església de Santa Coloma, de Can Cabra de Llinars, amb els alous dels seus voltants i la devesa del bosc dit precisament "de Guifred", en tota la seva extensió, compresa la Vall de Miralles (avui Les Valls) fins el Coll del Colader i, baixant per Les Valls, des del Coll de Jou fins Aiguesjunes, on s'uneixen el Cardener amb l'Aigua de Valls. Hi afegeix els molins situats a ambdues ribes del Cardener (molins del Monegal, del Riu i del Beato) i la facultat de construir nous molins des de Canalda fins el Coll de Tuxent³⁶, agafant l'aigua, pedres i fusta que els calgui. El bosc de Les Valls és donat als monjos de Sant Llorenç també en franc i lliure alou "perquè en facin tot el que vulguin" i els delmes dels molins que existeixen a la Vall, també els hi traspassen "fidelment". Segueix, com és de consuetut, la clàusula condemnatòria contra els infractors i l'obligació de restituir el quàdruple.

Una vella tradició, recollida pel pare Narcís Camós, explica que un pastoret de la casa de Torroella —situada a un planell que hi ha al peu de la Mola de Lord—, el qual guardava els bous al pla del cim de la Roca, vegé estranyat que un bou s'agenollava i gemegava al costat d'un doll d'aigua que sortia de les penyes, i en acostar-s'hi contemplà mig amagada la imatge sedent de la Verge bruna de Lord. Sorprès, corregué a la casa a dir-ho i tot

³⁵Solsona, Arxiu Episcopal. Cartulari de Sant Llorenç de Morunys, fol. 12r, doc. 9. Còpia autenticada el 17 de juny de 1536, a Barcelona.

³⁶Hem pogut veure encara al peu del Santuari les runes de la casa de Torroella, cremada durant la guerra civil del 1936, junt amb la veïna masia de Sòbol, construïda al cim d'un planell que rodegen les fondalades de Vilamala, relacionades amb una altra llegenda que fa referència a "quan Jesucrist anava pel món, vestit de pobre, demanant caritat".

seguit anaren a comunicar la troballa als monjos de Sant Llorenç, els quals decidiren portar en processó la imatge al cenobi. Però així que s'allunyaven de la font la imatge es feia més pesada. Després de diversos intents, compregueren que la verge volia ésser venerada a la Mola de Lord i decidiren construir-li una església al cim, vora la font, on entronitzaren la imatge en processó solemne i participació de tot el veïnat. Ben aviat, el Santuari de Lord es convertiria en el centre espiritual de la Vall³⁷, on peregrinarien anualment tots els pobles i masies de la Vall de Lord.

La llegenda de la troballa de la Verge per un bou i un pastor no és pas única a Catalunya. Si hi afegim la font, podriem pensar en un culte antic a les aigües, transformat pel Cristianisme. En tot cas, la història del Santuari de Lord és inseparable, des de la fi del segle X, de la pròpia història de la Vall de Lord.

13. LA PRIMERA PARRÒQUIA MONÀSTICA

Ja feia prop de cinc anys que "per la gràcia de Déu" era comte d'Urgell amb plens drets Ermengol I, dit el Cordovès, quan el 8 de juny de l'any 997 va fer donació al monestir de Sant Llorenç "fundat a la Vall de Lord i al lloc que en diuen Lanoves", de la parròquia de Santa Eulàlia de les Cases de Posada, amb les seves esglésies i els seus delmes, primícies i oblacions³⁸. El document de donació indica els límits d'aquesta parròquia: en la Serra de Busa, Canalda, Fanarals i la *Lena de Arnallo* (o Serra d'Arnau, avui Serreta de Les Valls).

³⁷La Vall de Miralles degué rebre aquest nom (*Val de Miralias*) de les guardies o torres de vigilància que hi havia edificades: Casa Miralda, la Torreta de les Valls i Vilasaló. De la primera apenes en queden restes de parets, però la segona i la tercera es conserven gairebé completes entre edificis posteriors. En aquest document de l'any 992 s'anomena el monestir de Sant Llorenç, per primera vegada, *de Maruniis*. Creiem que el topònim es deu a les moreres plantades pels comunitaris. Prop de la vila de Sant Llorenç resta viu el topònim Les Marunyedes per a designar una partida del Torrent de les Salines. Aquest topònim no és pas insòlit a la Catalunya de l'època. Un document del *Diplomatari de Santa Maria de Poblet* (editat per A. ALTISENT, Barcelona, 1993, p. 24, doc. 2), del 8 de maig del 1043, pel qual hom lliura una terra erma al Puig de les Oluges, al comtat de Berga, en indicar-ne els límits diu: "et ascendit per ipsos maruniis que nos vobis monstravimus". Vegeu M. RIU, *Un topònim enigmàtic: Marunys*. "Butlletí d'Onomàstica", XXV (Barcelona, setembre, 1986), pp. 1-4.

³⁸Solsona, Arxiu Episcopal, Cartulari de Sant Llorenç de Morunys, fol. 10r., doc. 7. Còpia autenticada, realitzada a Barcelona el juny de 1536.

El comte fa la donació de la parròquia al monestir per al remei de la seva ànima, a perpetuitat, i fixa en el quàdruple la pena que haurà de pagar qui tracti d'interferir en dita donació. Signen, amb el comte, els jutges Oliba, Guinad i Sesvid, Sauró i Miró i el sacerdot Seclafred. Ho va escriure Arnau, que és possible sigui qui donà nom a la Serreta de les Valls i inicià la família dels vicaris o veguers de la Vall de Lord, el personatge més sobresortint de la qual fou el famós Arnau Mir de Tost.

En el seu testament, signat el 28 de juliol de l'any 1008, el comte Ermengol I, mort dos anys després en la campanya de Còrdova, feia una deixa de dues unces d'or al monestir de Sant Llorenç de *Marunios*³⁹ que probablement en aquelles dates havia iniciat ja la construcció del temple romànic de tres naus que, amb algunes modificacions, ha arribat fins els nostres dies. La parròquia de Les Cases de Posada, aigües avall del Cardener i en front de la Mola de Lord, va ésser la primera de les tres parròquies —amb Sant Serni de Vilamantells i Santa Creu d'Ollers— que depengueren de la comunitat monàstica de Sant Llorenç, en el territori de franqueses de la Vall de Lord Superior⁴⁰. L'esglesiola romànica de Santa Eulàlia es conserva solitària entre les Cases Altes i les Cases Baixes que en temps llunyans hostatjaven els vianants que transitaven pel vell camí de la Seu d'Urgell a Cardona i necessitaven descansar de les fadigues del viatge.

RÉSUMÉ

Dans cet article, on présente l'organisation de la Vallée de Lord en quatre châtellenies et dix paroisses, et leur évolution pendant les IXème et Xème siècles, en indiquant le statut de zone franche dans la limite méridionale du comté et évêché d'Urgell, et le rôle notoire du comte Guifred "el Pilós" et des prélats de La Seu. Dans la vallée prirent leur essor également deux monastères bénédictins, celui de Sant Llorenç de Morunys et celui de Sant Pere de Graudescales, qui furent initialement des chapitres de clercs réguliers.

³⁹P. DE MARCA, *Marca Hispanica*, doc. 162, cols. 973-974.

⁴⁰La història de la Vall de Lord els segles XI i XII serà objecte d'un altre treball que esperem realitzar aviat.

SUMMARY

This article shows how was "La Vall de Lord" organized in four castles, their respective territories and ten rural parish churches and also their evolution during the ninth and tenth centuries. It explains the exemption land taxes in the southern part of the Urgell's county and bishopric, and the relievant role of Guifred "el Pilós" count and Seu bishops in that establishment. Two benedictine monasteries, Sant Llorenç de Morunys and Sant Pere de Graudescales, had an important development in the "Vall de Lord". At the first time, both were regular priests'canonicals.